

**Świętokrzyskie Centrum Profilaktyki i Edukacji
Uniwersytet Jana Kochanowskiego Wydział Pedagogiczny i Artystyczny
Zakład Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji**

WARTOŚCI W RODZINIE I SPOŁECZEŃSTWIE

Redakcja naukowa
Tadeusz Sakowicz, Krzysztof Gąsior

Kielce 2014

Recenzja naukowa
Prof. UG dr hab. Mieczysław Ciosek

© Copyright by Zakład Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji

Wydano staraniem:
Gminnej Komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych w Kielcach
Świętokrzyskiego Centrum Profilaktyki i Edukacji
Zakładu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach

ISBN 978-83-7273-866-0

Przygotowanie do druku:
Andrzej Wiśniewski

Projekt okładki:
Aga Kalinowska

Druk i oprawa:
KARAD, Kielce, ul. Bkp Kaczmarka 16

Adres wydawnictwa:
Oficyna Wydawnicza „STON 2”
Kielce, ul. Kasprowicza 1/20

Transmisja międzypokoleniowa poznawczego aspektu postaw wobec macierzyństwa matek oraz ich dorosłych córek

Wprowadzenie

Obecne przemiany w strukturze i funkcjonowaniu rodziny związane są przede wszystkim z pojawieniem się nowych form życia rodzinnego² oraz zanikiem rodzin wielodzietnych i wielopokoleniowych, z powodu urbanizacji i migracji młodych ludzi, ich przedłużonej edukacji oraz uzawodowienia, zmiany priorytetów w celach życiowych i hierarchii wartości jak też warunków życia rodzin. W tym kontekście kulturowo-społecznych przemian nasuwa się pytanie o zakres i rolę transmisji międzypokoleniowej postaw wobec różnych aspektów życia rodzinnego z matki i ojca na córkę i syna. Interesującym obszarem badań jest poszukiwanie odpowiedzi na pytania, na ile postawy wobec macierzyństwa i ojcostwa są podobne między dwoma generacjami, a na ile różne, czego dotyczą podobieństwa i różnice między tymi postawami, na ile odczuwane różnice stają się zarzewiem nieporozumień i konfliktów. Badanie postaw wobec rodzicielstwa w przekazie międzypokoleniowym jest zagadnieniem teoretycznie ważnym i społecznie użytecznym.

Transmisja międzypokoleniowa postaw wobec macierzyństwa

Transmisja międzypokoleniowa jest zagadnieniem rozpatrywanym na terenie nauk społecznych, zwłaszcza psychologii, pedagogiki oraz socjologii. T. Rostowska określa przedmiot badań transmisji międzypokoleniowej w rodzinie jako „całokształt różnorodnych form zachowań (...) co najmniej dwu pokoleń, tj. rodziców oraz ich dzieci, rozpatrywanych ze względu na ewentualność istnienia odpowiednich obustronnych stosunków i oddziaływań (...)”³. Owe zachowania mogą być zgodne bądź sprzeczne ze sobą. Interesującym

---

¹ Prof. dr hab. Dorota Kornas-Biela, mgr Mariola Draguła, Katolicki Uniwersytet Lubelski im. Jana Pawła II.

² I. Janicka I., H. Liberska H. (2014). Psychologia rodziny, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa.

³ T. Rostowska, *Transmisja międzypokoleniowa w rodzinie w zakresie wybranych wymiarów osobowości*, Łódź 1995, s. 15.

zagadnieniem z tym związanym są mechanizmy oraz uwarunkowania, które determinują przebieg i zakres transmisji międzygeneracyjnej⁴.

Znaczącą rolę w transmisji międzypokoleniowej odgrywa obserwacja zachowań innych osób, następnie naśladownictwo, modelowanie oraz identyfikacja. Pedagogika ujmuje te procesy jako sposoby wywierania wpływu wychowawczego. Rola matki w przebiegu tych procesów jest nie do przecenienia, gdyż stanowi ona dla dziecka pierwotny model identyfikacji. Jej postawa zaangażowania się w życie dziecka staje się pierwszym wzorcem jego zachowań społecznych⁵.

Ponadto, o transmisji międzypokoleniowej decyduje również proces socjalizacji w rodzinie, jako pierwszym środowisku życia dziecka. W niej przygotowuje się ono do przyszłych zadań, z jakimi przyjdzie mu się zmierzyć w przyszłości. Skutki oddziaływań rodzicielskich zależą od wielu czynników o charakterze mediatorów bądź modyfikatorów, czy też od prostych oddziaływań. Rozpatrując odbiorcę przekazu generacyjnego czyli dziecko, istotna jest jego płeć, wiek, osobowość, zakres identyfikacji z rodzicami oraz czynniki sytuacyjne⁶.

Ciągłość transmisji uzależniona jest od etapów rozwojowych jednostki przejmującej wartości, postawy, zachowania czy przekonania. Wiek dziecka jest ważnym czynnikiem, gdyż pozostaje w korelacji z jego rozwojem intelektualnym i emocjonalnym, jako bazy dla socjalizacji. Szczególnie wyjątkowym jest okres młodości, kiedy to jednostka weryfikuje dotychczasowy system wartości i zachowań z obowiązującym w danej grupie odniesienia, jaką stanowią rówieśnicy. Wiąże się to z naturalną potrzebą niezależności młodego człowieka, objawiającą się przez pomniejszanie podobieństw w relacji do rodziców. Jak zauważa T. Rostowska uwarunkowania różnic w przekazie międzypokoleniowym wynikają z podejścia młodzieży przesadnie akcentującego niezgodności ich poglądów i postaw w porównaniu z rodzicami⁷. Istotne dla procesu przejmowania przez dzieci wartości czy postaw rodziców ma nie tylko samo podobieństwo ich poglądów, ale też ważne jest oparcie, jakie stanowią rodzice dla dziecka, pomimo trudności w przejawianiu przez niego określonych wartości i zachowań, pozostających w zgodzie z zachowaniami rówieśników⁸.

Innymi ważnymi czynnikami wpływającym na skuteczność transmisji są: jakość relacji rodzice-dziecko, atmosfera życia rodzinnego, uczuciowy stosunek do dziecka oraz wsparcie rodzicielskie. Od nich zależy zakresem identyfikacji dziecka z rodzicami, a tym samym stopień internalizacji konkretnych postaw⁹. Na identyfikację mają wpływ także cechy rodziców jak: wykorzystywanie władzy rodzicielskiej, sposób zachowywania się w stosunku do dziecka oraz preferowane sposoby jego kontroli.

⁴ C. A. Clark, L. B. Whitebeck, V. Gecas, cyt. za: T. Rostowska, dz. cyt., s. 15.

⁵ J. Rostowski, *Zarys psychologii małżeństwa*, Warszawa 1987.

⁶ T. Rostowska, dz. cyt., s. 14.

⁷ S. Rosenberg, T. Smith, cyt. za: T. Rostowska, dz. cyt., s. 13-14.

⁸ T. Rostowska, dz. cyt., s.18.

⁹ J. Rostowski, *Znaczenie dwustronnego związku rodzice-dziecko w rozwoju psychicznym młodej jednostki*, Problemy Rodziny 1986, nr 4, s. 12-16.

Istnieją cztery grupy czynników warunkujących przekaz międzypokoleniowy w rodzinie. Pierwszym z nich jest natura i typ wartości, postaw, zachowań, będących przedmiotem przekazu. Następnym czynnikiem jest sposób postrzegania owych wartości, postaw czy zachowań przez dzieci jako odbiorców przekazu, a także interpretowanie procesów atrybucji¹⁰ przez rodziców. Konieczną cechą przedmiotu transmisji musi być jej jasność i precyzyjność. Co więcej, istotne jest także wartościowanie jej przez rodziców, bowiem zakłada się, że im większa jest doniosłość danego przedmiotu transmisji, tym lepsza przyswajalność dla dziecka¹¹. J. Rostowski wymienia również inne okoliczności, które warunkują przebieg transmisji międzypokoleniowej w rodzinie, a mianowicie: jakość relacji między małżonkami, status ekonomiczny rodziny, stopień wykształcenia i rodzaj wykonywanej pracy zawodowej¹².

Warto dodać, że w podejmowaniu analiz w zakresie określonego przedmiotu transmisji należy również uwzględniać biologiczne, kulturowe i społeczne uwarunkowania tego przedmiotu. Bowiem nie tylko istotne są zachodzące podobieństwa między pokoleniem rodziców i dzieci, ale również sam fakt poparcia dla pewnych zachowań, których być może rodzice sami nie stosują, bądź zachowują w jedynie minimalnym stopniu¹³.

Próbę wyjaśnienia zjawiska transmisji międzypokoleniowej w rodzinie pod kątem przyjmowania postaw rodzicielskich podejmuje również M. Sitarczyk. Swoje rozważania opiera na teoriach psychologicznych takich jak: teoria śladów i wzorców oraz teoria systemów. Autorka szczególny nacisk kładzie na nabywanie kompetencji do pełnienia ról małżeńskich i rodzicielskich w procesie socjalizacji pierwotnej, którą jednostka przechodzi na etapie dzieciństwa w rodzinie pochodzenia. Cechą charakterystyczną rodziny jest krzyżowanie się w niej ról poszczególnych jej członków, co wywiera wpływ na przebieg transmisji wartości, zachowań czy postaw¹⁴.

Wy tłumaczenia zjawiska transmisji międzygeneracyjnej można szukać również w teoriach uczenia się i teoriach poznawczych. Transmisję międzypokoleniową w paradygmacie społecznego uczenia się ujmuje się jako pewną stałość występowania danych wskaźników, obserwowalną w obrębie kilku pokoleń, czego powodem są procesy uczenia się w oparciu o zdobywane doświadczenie, w konsekwencji prowadzące do trwałych przeobrażeń w zachowaniach osoby¹⁵. W koncepcji tej podkreśla się rolę warunkowania

---

¹⁰ Atrybucją nazywany „proces wnioskowania o przyczynach zachowań czyichś i własnych. F. Heider uważał, że ludzie, próbując zrozumieć zachowanie innych rozstrzygają, czy wynika ono z dyspozycji tej osoby (atrybucja wewnętrzna), czy z sytuacji, w jakiej ona się znalazła (atrybucja zewnętrzna). Od tego, jakiej atrybucji dokonamy, zależy, jak ocenimy czyjeś zachowanie” [w: <http://www.charaktery.eu/sownik-psychologiczny/A/67/Atrybucja/> (dostęp: 9.06.2013r)]

¹¹ T. Rostowska, dz. cyt., s. 15.

¹² J. Rostowski, *Wpływ jakości małżeńskiej rodziców na proces socjalizacji ich dzieci*, Problemy rodziny 1987, nr 4, s. 3-11.

¹³ T. Rostowska, dz. cyt., s. 18.

¹⁴ M. Sitarczyk, *Transmisja międzypokoleniowa postaw rodzicielskich*, [w:] Z. B. Gaś (red.), *Psychologia wychowawcza stosowana. Wybrane zagadnienia*, Lublin 1995, s. 117.

¹⁵ P. Ostaszewski, *Procesy warunkowania*, [w:] J. Strelau (red.), *Psychologia*. Tom 2, Gdańsk 2000, s. 97.

klasycznego i instrumentalnego oraz uczenia się przez obserwację. Na bazie tej koncepcji J. Mazur formułuje określenie transmisji międzypokoleniowej jako „przekazu określonego zachowania i przekonań dotyczących konsekwencji tego zachowania, jaki dokonuje się pomiędzy dwoma pokoleniami”¹⁶. Mechanizmami, które zostają wykorzystane w tym procesie, są: naśladownictwo, warunkowanie sprawcze i warunkowanie reaktywne (instrumentalne). W ten sposób zachowania dzieci ulegają przekształceniu oraz upodobnieniu w stosunku do ich własnych rodziców. Można więc mówić o zachodzeniu transmisji międzypokoleniowej, jeśli dostrzegalne jest podobieństwo lub zgodność przekonań, postaw, czy zachowań dzieci z przekonaniami, postawami i zachowaniami prezentowanymi przez rodziców. W kontekst takiego rozumienia transmisji międzypokoleniowej wpisuje się również zagadnienie postaw wobec macierzyństwa podejmowane w ramach tego opracowania.

Ponadto H. Guzy-Steinke uważa, że nieuświadomione przejmowanie wzorów zachowania od społeczności, w której na co dzień egzystujemy pozwala stwierdzić, że istotną cechą przekazu międzygeneracyjnego jest jego spontaniczny, często niezamierzony charakter. Fakt ten ma istotne znaczenie z punktu widzenia pedagogiki, ponieważ uzasadnia doniosłe znaczenie procesu transmisji w wychowywaniu młodego pokolenia¹⁷.

Szczególnym przedmiotem przekazu międzygeneracyjnego, jaki zachodzi w rodzinie, są postawy wobec macierzyństwa. Samo słowo etymologicznie pochodzi od terminu macierz, który w pierwotnym znaczeniu istniał jako mać, czyli matka. W literaturze naukowej jest ono rozpatrywane w ramach czterech perspektyw, a mianowicie: sfery biologicznej, psychicznej, społecznej i kulturowej. Bogaty zakres znaczeniowy pojęcia macierzyństwa, różnorodne konteksty jego ujmowania oraz pozytywne wartościowanie przyczyniają się do tego, że jest to trudny do badania teren analiz, zwłaszcza obecnie, gdy zgodnie z teorią gender jest mu przypisywane znaczenie stereotypizacji płci¹⁸. Na sposób rozumienia macierzyństwa w dużej mierze mają wpływ ideologie społeczne, tradycje kulturowe oraz współczesne media, które lansują przekonanie, że spełnianie roli matki wiąże się z zaprzeczeniem seksualności kobiety, jej atrakcyjności i możliwości jej samorealizacji a tym samym pozbawia ją równoprawnego z mężczyznami uczestnictwa w życiu społecznym¹⁹.

„Słownik języka polskiego” wyjaśnia macierzyństwo jako „zespół cech właściwych matce”²⁰, przy czym nie jest ono porównywalne z ojcostwem, które w początkowym etapie ma przede wszystkim charakter prawny (uznania dziecka za swoje), natomiast macierzyństwo od samego początku ma podłoże biologicznie oraz silnie emocjonalne. Choć macierzyństwo głównie kojarzy się z rodzeniem dzieci, to jednak odnosi się również do

¹⁶ J. Mazur, *Rodzinne uwarunkowania międzypokoleniowej transmisji alkoholizmu*, Kraków 2009, s. 79.

¹⁷ H. Guzy-Steinke, *Transmisja kulturowa w rodzinie*, [w:] K. Gąsior, T. Sakowicz, *Pedagogika społeczna w służbie rodzinie (aspekt pomocowy, kulturowy, wychowawczy)*, t. 1, Kielce 2005, s. 287-294, s. 287.

¹⁸ E. Górnikowska-Zwolak, *Macierzyństwo*, [w:] T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. III, Warszawa 2004, s. 9.

¹⁹ M. Karwowska, *Macierzyństwo wobec dziecka niepełnosprawnego intelektualnie*, Bydgoszcz 2007, s. 39.

²⁰ M. Szymczak, *Słownik języka polskiego*, t. II, L-P, Warszawa 1992, s. 85.

sytuacji „bycia matką” bez faktu urodzenia dziecka. Ogólnie mówiąc, matką jest kobieta, która ofiarowuje siebie i podtrzymuje życie dziecka. Na niej spoczywa obowiązek dbałości o rozwój potomstwa, w szczególności we wczesnych etapach jego życia, dlatego rola matki jest najbardziej znaczącą dla samych kobiet, rodziny i społeczeństwa²¹.

Metodologiczny kontekst badań własnych

Przedmiotem podjętych badań była transmisja międzypokoleniowa postaw matek i ich dorosłych córek wobec macierzyństwa. Ich celem teoretycznym było poznanie transmisji poznawczego, emocjonalnego i behawioralnego komponentu postawy wobec macierzyństwa między pokoleniem matek i ich dorosłych córek. Celem praktycznym natomiast było dostarczenie informacji o kierunku zmian zachodzących w postawach pokolenia przyszłych matek oraz dążenie do wypracowania pewnych wskazań wychowawczych. W obecnej publikacji zostaną przedstawione odpowiedzi na złożone pytanie: czym charakteryzuje się poznawczy komponent postawy wobec macierzyństwa u matek i córek oraz czy zachodzą podobieństwa i różnice międzygeneracyjne a jeśli tak, to na czym one polegają. Wskaźnikiem zachodzenia transmisji jest zgodność postaw matki i córki wobec określonego przedmiotu postawy (np. antykoncepcji, aborcji, optymalnej liczby dzieci w rodzinie).

W realizacji przedstawionych tu badań najlepsza pod względem zapewnienia trafności okazała się metoda sondażu, gdyż służy poznaniu stanu wiedzy, opinii i ocen respondentów, natomiast narzędziem badawczym był specjalnie skonstruowany w tym celu kwestionariusz ankiety w ramach pracy na seminarium magisterskim przez Autorki tej publikacji²². Zawierał on dwie wersje wydrukowanego zestawu pytań – dla matki i córki. Całość kwestionariusza składała się z 46 pytań, w tym były pytania otwarte, półotwarte i zamknięte oraz pięciostopniowe skale pomiarowe, których zadaniem była ocena stopnia prawdziwości lub fałszywości podanych twierdzeń według własnej opinii, bądź określenie słuszności czy niesłuszności danych tez w zgodzie z preferencjami osób badanych. Odpowiedzi na wszystkie pytania otwarte zostały skategoryzowane zgodnie z zasadami tworzenia kategorii treściowych odpowiedzi respondentek. Weryfikacja przygotowanych do badań pytań kwestionariuszowych nastąpiła w ramach pilotażu przeprowadzonego na dziesięciu osobach.

Badania przeprowadzono 2013 roku. Były one anonimowe. Matka i córka wypełniały ankietę osobno i przekazywały badaczowi z powrotem w zamkniętej kopercie. Dobór respondentek do grupy badanej był na zasadzie „kuli śnieżnej”, przy czym kryterium doboru córki do badań był jej status studentki nie posiadającej dziecka. Grupę badaną stanowiły pary: 62 matki i 62 córki. Pochodziły one głównie z Polski południowo-wschodniej (województwo lubelskie, podkarpackie, a także dolnośląskie). Rozdano w sumie 160 ankiet, natomiast otrzymano z powrotem 124 ankiety. Procent ankiet niezwróconych wyniósł 22,5%.

²¹ Kawula, *Kształty rodziny współczesnej. Szkice familologiczne*, Toruń 2005, s. 104.

²² M. Draguła, *Postawy wobec macierzyństwa przedmiotem transmisji międzypokoleniowej w rodzinie. Studium empiryczne postaw matek i ich dorosłych córek*. Praca magisterska, Lublin, KUL, Promotor: D. Kornas-Biela, 2013.

W następstwie przeprowadzonej analizy danych dotyczących wieku badanych osób okazało się, że przedział wiekowy dla matek zamykał się w granicach od 39 do 60 lat, natomiast wśród badanych córek wahał się od 20 do 26 lat. Średnia wieku matek wynosiła 50 lat, podczas gdy dla córek wynosiła 23 lata. Zdecydowana większość matek była nadal zamężna (88,7%), zaś w grupie ich córek było 39% kobiet pozostających w stałym związku lub zaręczonych. Aż 75% matek posiadało wykształcenie średnie i powyżej, a tylko 19% miało wykształcenie zawodowe. Pod względem miejsca zamieszkania matki i pochodzenia córki – aż 43% grupy badanych osób pochodziło ze wsi, a 26% z średniego co do liczebności miasta. Z tego faktu wynika zapewne to, iż tylko 10% badanych córek wywodziła się z rodzin z jednym dzieckiem, blisko połowa (43,5%) z rodzin z dwójką dzieci, a aż 48,5% stanowiły rodziny wielodzietne. Można więc sądzić, że ich postawy wobec macierzyństwa mogą być bardziej pozytywne, niż w ogólnej populacji. Oznacza to, że grupa badana nie jest reprezentatywna dla całej populacji rodzin w Polsce.

Analizując niektóre zmienne podmiotowe badanej grupy osób, da się zauważyć ich wyższy niż przeciętny poziom religijności – 42% córek i 53% matek zadeklarowała, że jest wierząca i regularnie praktykująca, natomiast 24,2% matek i 37% córek określiła się jako „wierzące zaangażowane”, co znaczy, że spełniają praktyki religijne ponad wymagania Kościoła lub są aktywne z ruchach religijnych. Interesującym jest, że w ocenie większości matek (71%) a zwłaszcza ich córek (89%) ich dzieciństwo było szczęśliwe lub bardzo szczęśliwe. Można więc zauważyć, że ocena swojego dzieciństwa w kategoriach szczęścia była bardziej pozytywna u córek niż u ich matek, które robiły wszystko, by życie swoich córek uczynić bardziej szczęśliwym, niż było ich własne dzieciństwo. Można również dostrzec bardziej pozytywną ocenę swoich matek przez córki niż przez matki – wszystkie córki i 82% matek oceniło własne matki jako spełnione w macierzyństwie, okazujące zaangażowanie w rolę i ciepło w relacjach z dziećmi. Ponad połowa matek i córek utrzymuje codzienny kontakt ze sobą (głównie z powodu wspólnego zamieszkania) i prawie wszystkie matki i córki są z tego kontaktu zadowolone, jednak matki wyżej niż córki oceniają satysfakcję ze wzajemnych kontaktów między sobą. Biorąc pod uwagę stopień zgodności poglądów matek i córek można zauważyć, iż matki częściej niż córki deklarują poczucie zgodności z poglądami córek, jednak są bardziej niż córki sceptyczne co do zgodności poglądów ich córek na temat aborcji i sztucznego zapłodnienia z ich własnym ustosunkowaniem się do tych kwestii.

Analiza wyników badań poznawczego komponentu postawy wobec macierzyństwa u matek i ich dorosłych córek

Jednym z interesujących zagadnień w badaniu transmisji międzypokoleniowej poznawczego aspektu postaw wobec macierzyństwa było rozumienie tegoż pojęcia przez matki i córki. Okazało się, że różniły się one definiowaniem treści i zakresu tego, czym jest dla nich macierzyństwo.

Tabela 1. Sposoby definiowania macierzyństwa przez matki i córki

Rozkład procentowy odpowiedzi	Nie zgadzam się		Raczej nie zgadzam się		W równej mierze się zgadzam, co i nie zgadzam		Raczej zgadzam się		W pełni zgadzam się		Brak odpowiedzi	
	Macierzyństwo to...		M	C	M	C	M	C	M	C	M	C
	M	C	M	C	M	C	M	C	M	C	M	C
naturalne powołanie	3,2	1,6	1,6	8,1	11,3	14,5	29	35,5	54,8	40,3	0	0
dobrowolna decyzja prokreacyjna	1,6	0	4,8	6,5	12,9	17,7	41,9	43,5	37,1	32,3	1,6	0
zadanie rozwojowe, szansa rozwoju	1,6	0	6,5	11,3	19,4	22,6	37,1	37,1	33,9	29	1,6	0
obowiązek małżeński	21	14,5	11,3	19,4	17,7	19,4	14,5	19,4	35,5	25,9	0	1,6
tradycyjna rola kobieca	12,9	3,2	3,2	11,3	17,7	19,4	37,1	46,8	29	19,4	0	0
redukcja kobiety do roli matki	46,8	58,1	27,4	27,4	12,9	9,7	11,3	3,2	1,6	1,6	0	0

Analizując odpowiedzi matek i córek na pytanie zamknięte o rozumienie macierzyństwa można zauważyć, że najbardziej preferowane w rozumieniu matek jest uznanie macierzyństwa jako powołania kobiety. Ponad połowa z nich w pełni zgadza się z tym stwierdzeniem (54,8%), a blisko jedna trzecia zgadza się, chociaż w nieco słabszym stopniu (29%), co oznacza, że 83,8% matek traktuje macierzyństwo jako powołanie kobiety. Prawie połowa matek nie zgadza się ze stwierdzeniem, że macierzyństwo jest przejawem redukcji roli kobiety do wydawania na świat potomstwa (46,8%). Co do stwierdzenia, że macierzyństwo jest wynikiem dobrowolnej decyzji prokreacyjnej zdecydowanie stanowisko wyraziło 41,9% matek, jedna trzecia całkowicie zgadzała się z tym, że jest ono realizacją obowiązku małżeńskiego (35%) oraz zadaniem rozwojowym dla kobiety (33,9%). Natomiast prawie połowa przypisywała macierzyństwu formę tradycyjnej roli kobiecej (46,8%). Z analizy odpowiedzi córek wynika spostrzeżenie, że ponad cztery piąte badanej grupy nie zgadza się z traktowaniem macierzyństwa jako redukcji kobiety do roli matki (85,5%), w tym ponad połowa zdecydowanie sprzeciwia się takiemu redukcjonistycznemu podejściu do macierzyństwa (58,1%). Natomiast dwie trzecie badanych córek zgadza się, że jest ona wypełnieniem tradycyjnej roli kobiecej (62,2%), ale też szansą rozwojową dla nich (66,2%).

Z obliczeń istotności podobieństw i różnic w sposobach definiowania macierzyństwa przez matki i córki widać wyraźnie, że zachodzą podobieństwa w ich wypowiedziach matek i córek co do sposobu definiowania macierzyństwa jako tradycyjnej roli kobiecej oraz dobrowolnej decyzji prokreacyjnej. Podobnie istnieje zgodność zdań matek i córek w zakresie postrzegania macierzyństwa jako zadania rozwojowego dla kobiety, a także obowiązku wpisanego w formalny związek, jakim jest małżeństwo. Istotnie różnią się natomiast opinie

matek i córek w postrzeganiu macierzyństwa jako formy redukowania kobiety do roli matki ($t = 2,018$; $p < 0,048$), tzn. matki częściej przyznają się, że macierzyństwo wymaga poświęcenia i oddania się dziecku, a z tego powodu inne role często zostają ograniczone na rzecz tej roli macierzyńskiej. Natomiast córki, nie posiadając własnych doświadczeń macierzyńskich, bardziej idealistycznie podchodzą do życia i w mniejszym stopniu są skłonne uznać to twierdzenie za prawdziwe.

Kolejne pytanie zadane respondentkom dotyczyło określenia na skali stopnia ważności wybranych elementów istotnych w przygotowaniu do macierzyństwa. Poniższa tabela obrazuje wyniki.

Tabela 2. Elementy istotne w przygotowaniu do macierzyństwa

Elementy istotne w przygotowaniu do macierzyństwa	Rozkład procentowy odpowiedzi		Całkowicie nieistotne		Mało istotne		W równym stopniu istotne, co i nieistotne		Ważne		Bardzo ważne		Brak odpowiedzi	
	M	C	M	C	M	C	M	C	M	C	M	C	M	C
	Nastawienie psychiczne	0	0	0	0	1,6	1,6	53,2	30,6	45,2	66,1	0	1,6	
Dobre relacje z matką	0	0	4,8	4,8	9,7	12,9	59,7	59,7	25,8	22,6	0	0		
Wiedza nt. ciąży, porodu, opieki nad dzieckiem	0	0	1,6	0	6,5	1,6	50	56,5	41,9	41,9	0	0		
Dbanie o własne zdrowie	0	0	1,6	0	0	0	37,1	22,6	61,3	77,4	0	0		
Planowanie poczęcia dziecka, przebiegu porodu	0	0	3,2	3,2	21	19,4	54,8	53,2	21	24,2	0	0		
Pogłębianie relacji z ojcem dziecka, więź uczuciowa z nim	0	0	0	0	3,2	4,8	51,6	25,8	45,2	69,4	0	0		
Przewartościowanie własnych priorytetów	1,6	1,6	8,1	8,1	21	27,4	58,1	53,2	8,1	9,7	3,2	0		
Uporządkowanie sfery zawodowej	1,6	0	9,7	3,2	25,8	16,1	56,5	71	6,5	9,7	0	0		
Zabezpieczenie ekonomiczne	0	0	3,2	1,6	14,5	8,1	62,9	69,4	19,4	21	0	0		
Warunki mieszkaniowe (przygotowanie miejsca dla dziecka)	0	0	3,6	0	11,3	6,5	64,5	72,6	21	21	0	0		
Wybór odpowiedniej opieki medycznej	0	0	4,8	0	3,2	6,5	61,3	64,5	30,6	29	0	0		
Nabywanie podstawowych umiejętności, np. poprzez uczęszczanie do szkoły rodzenia	3,2	0	11,3	3,2	30,6	32,3	41,9	54,8	12,9	9,7	0	0		
Budowanie głębszych relacji z bliskimi	0	0	3,2	3,2	22,6	22,6	51,6	53,2	22,6	21	0	0		

Biorąc pod uwagę procentowy rozkład odpowiedzi matek na temat ważności poszczególnych elementów w przygotowaniu do macierzyństwa, widoczne jest to, że matki za

najważniejszy z nich uznali stan zdrowia (łącznie 98,4% badanych, bardzo ważne – 61,3%). Ponadto, wśród odpowiedzi wskazujących na bardzo ważny warunek przygotowania do macierzyństwa 45,2% matek uznało nastawienie psychiczne i tyleż – dobre relacje z ojcem dziecka. Warto zaznaczyć, iż ponad połowa matek uznała większość elementów podanych w kwestionariuszu za ważne w przygotowaniu do macierzyństwa, wśród nich: przygotowanie miejsca dla dziecka, a więc warunki mieszkaniowe (64,5%) i zabezpieczenie ekonomiczne (62,9%), wybór odpowiedniej opieki medycznej (61,3%), dobre relacje z matką (59,7%), przewartościowanie własnych priorytetów (58,1%). Tylko 41,9% badanych matek uznało, że w przygotowaniu do macierzyństwa ważne jest nabywanie podstawowych umiejętności w szkole rodzenia.

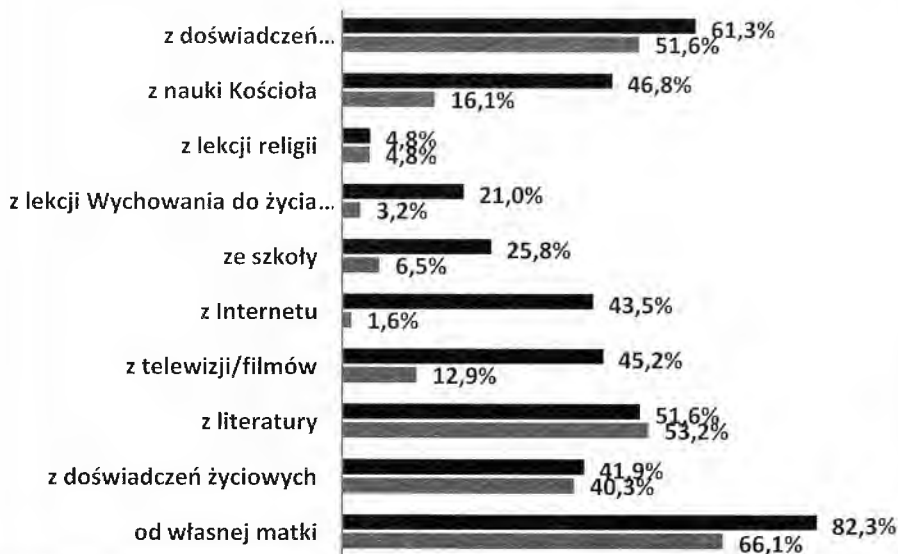
Rozkład odpowiedzi u córek przedstawia się nieco inaczej. Młode kobiety bardziej podkreślały znaczenie poszczególnych elementów potrzebnych w przygotowaniu do bycia matką, o czym świadczą wysokie wskaźniki procentowe udzielanych odpowiedzi. Za wyjątkowo ważne dla bycia w przyszłości matką, córki uznały, zresztą tak jak matki, dbałość o własne zdrowie (aż 77,4%). Biorąc pod uwagę również odpowiedzi córek, które określiły ten czynnik jako ważny, w sumie 100% z nich wskazało tę odpowiedź. Ponadto, córki za wyjątkowo ważny czynnik uznały nastawienie psychiczne do posiadania dziecka (66,1%, a 96,7% określiło go jako co najmniej istotny). Co więcej, bardzo istotną rolę w mniemaniu respondentek odgrywa więź uczuciowa z ojcem dziecka (69,4%, w sumie za ważną – 95,2% ankietowanych). W opinii badanych córek najmniej znaczącymi elementami w przygotowaniu do macierzyństwa spośród podanych jest zmiana własnych priorytetów oraz dbałość o relacje z osobami bliskimi w rodzinie (53,2%).

Na podstawie obliczeń istotności różnic w postrzeganiu przez matki i córki elementów ważnych w przygotowaniu do macierzyństwa okazało się, że ich opinie w tym względzie są dosyć podobne. Wypowiedzi matek jak i córek co do warunków dobrego macierzyństwa okazały się być dosyć podobne. Najbardziej widoczne różnice wystąpiły w odniesieniu do takiego czynnika jak: uporządkowanie sfery zawodowej ($t = -2,687$, $p < 0,009$), relacja z ojcem dziecka ($t = -2,586$, $p < 0,012$) oraz dbałość o własne zdrowie ($t = -2,262$, $p < 0,027$). Córki przywiązują istotnie większą niż ich matki wagę do tych warunków, jakie powinny być spełnione przed poczęciem dziecka. Zbliży się do granic istotności statystycznej brak zgodności co do wagi szkół rodzenia, które podobnie jak powyższe warunki, córki uważają za bardziej istotne w przygotowaniu do urodzenia dziecka niż ich matki, dla których szkoły rodzenia nie były dostępne ($t = -1,783$, $p < 0,079$).

Zadaniem ankietowanych było także wskazanie źródeł ich własnej wiedzy na temat macierzyństwa. Spośród podanych wariantów respondentki wybierały w dowolnej liczbie te, które były zgodne z ich opinią.

Źródła wiedzy o macierzyństwie

■ procentowy rozkład odpowiedzi córek ■ procentowy rozkład odpowiedzi matek

Wykres 1. Źródła wiedzy o macierzyństwie w opinii matek i córek

Spośród podanych przez matki i córki źródeł wiedzy o macierzyństwie, najczęściej padała odpowiedź wskazująca na przekazywanie wiedzy przez własne matki, jednak u matek znacznie rzadziej (66,10%) niż u ich córek (82,3%). Inaczej mówiąc, pokolenie córek przypisuje matce znacznie większą rolę w przekazie wiedzy o macierzyństwie, niż ich własne matki swoim matkom. Drugim najczęściej wskazywanym źródłem są doświadczenia znajomych i koleżanek. Co więcej, częściej na to źródło wskazywały córki. Na trzecim miejscu plasuje się odpowiedź dotycząca literatury, jako źródła nabywania wiedzy przez przyszłe mamy. Respondentki zgadzają się również w swych opiniach pod względem wskazania doświadczeń życiowych jako istotnych w kształtowaniu wiedzy na temat macierzyństwa. Szczególnie istotne różnice dostrzegalne są w opiniach matek i córek wskazujących na takie źródła wiedzy jak: Internet, telewizja/filmy, szkoła czy lekcje wychowania do życia w rodzinie. Córki znacznie częściej niż matki wymieniają te źródła wiedzy o macierzyństwie, co jest wynikiem ich częstego korzystania z tych form przekazu informacji oraz zmian w środkach komunikowania się oraz w systemie szkolnictwa. Pełna równowartość procentowa wypowiedzi matek i córek została zachowana jedynie w przypadku lekcji religii jako formy zdobywania wiedzy z zakresu roli macierzyńskiej, jednak na ten wpływ wskazało bardzo niewiele matek. Interesująca jest istotna różnica w odpowiedziach matek i córek wskazujących na naukę Kościoła jako źródło wiedzy o macierzyństwie. Dla prawie połowy córek (46,8%) jest to znaczące źródło wiedzy, natomiast tylko 16,1% matek udzieliło podobnej odpowiedzi. Okazuje się więc, że dla obu grup wiekowych lekcje religii spełniały słabą rolę w kształtowaniu wiedzy o macierzyństwie, natomiast

nauka Kościoła jest obecnie o wiele bardziej nagłośniona niż dawniej, a tym samym spełnia w pokoleniu córek większą rolę formacyjną.

Interesującym było prześledzenie istotności statystycznej w zakresie zgodności odpowiedzi matek i córek, świadczącej o zachodzeniu transmisji między dwoma pokoleniami. Pełną zgodność w wypowiedziach matek i córek można zaobserwować co do źródła wiedzy, jakim była dla nich lekcja religii w szkole. W obu grupach niewiele kobiet przyznało katechezie rolę w poszerzaniu wiedzy o macierzyństwie. Natomiast wyraźne różnice zaznaczają się w kilku przypadkach. Szczególnie silny brak zgodności opinii matek i córek co do źródeł wiedzy na temat macierzyństwa dotyczy korzystania z zasobów elektronicznych, tj. telewizji ($t = -4,487$, $p < 0,000$) oraz Internetu ($t = -6,237$, $p < 0,000$), które dla córek stanowią codzienną formę zdobywania informacji o różnych aspektach życia. Zestawienie tabelaryczne pokazuje również, że nie ma spójności w opiniach matek i córek na temat wiedzy pochodzącej z nauczania Kościoła ($t = -4,403$, $p < 0,000$), z którego korzystają w znacznym stopniu córki, niż kiedyś ich matki. Podobnie szkoła ($t = -3,006$, $p < 0,004$) i przedmioty takie, jak wychowanie do życia w rodzinie ($t = -3,383$, $p < 0,002$) spełniły dla córek znacznie ważniejszą rolę w tym zakresie.

Kolejne pytanie kwestionariusza odnosiło się do sposobu traktowania ciąży jako stanu odmiennego.

Tabela 3. Cięża w opinii matek i córek

Rozkład procentowy odpowiedzi Cięża jest stanem...	Nie		Raczej nie		I tak i nie		Raczej tak		Tak		Brak odpowiedzi	
	M	C	M	C	M	C	M	C	M	C	M	C
w którym każda kobieta powinna być traktowana jako pacjentka	17,7	22,6	22,6	16,1	32,3	37,1	14,5	12,9	12,9	11,3	0	0
zbliżonym do choroby	61,3	74,2	32,3	21	6,5	4,8	0	0	0	0	0	0
który wymaga całkowitych zmian w stylu życia	6,5	6,5	16,1	25,8	48,4	40,3	19,4	22,6	9,7	4,8	0	0

Dane procentowe zawarte w powyższej tabeli wskazują na zasadniczą zgodność w postrzeganiu ciąży przez matki i córki – ponad 90% matek i córek sprzeciwia się postrzeganiu ciąży jako stanu chorobowego, chociaż więcej córek ma co do tego bardziej zdecydowaną postawę przeczącą. Prawie połowa matek (48%) i mniej niż połowa grupy córek (40,3%) zadeklarowała postawę ambiwalentną co do traktowania ciąży jako przyczyny wielu zmian w stylu życia kobiety. Podobnie dominującą postawą wobec opinii, że kobieta powinna być traktowana w ciąży jako pacjentka była w obu grupach badanych kobiet postawa niezdecydowana (około jednej trzeciej respondentek). Interesującym wynikiem jest to, że chociaż trzy czwarte córek (74,2%) i dwie trzecie matek (61,3%) była zgodna, że ciąża zdecydowanie nie jest stanem chorobowym, to jednak tylko co piąta uważa, że nie powinna

być traktowana jako pacjentka. Inaczej mówiąc, ze stanem ciąży skojarzona jest wizja kobiety, jako „zdrowej pacjentki” usług medycznych.

Jak wynika z analizy istotności różnic, największą zgodność matek i córek widać w aspekcie ujmowania ciąży jako wyjątkowego stanu kobiety, który wymaga od personelu medycznego podejścia do kobiety w ciąży jako pacjentki (choćby zdrowej kobiety). Natomiast zbliżone do granic istotności statystycznej jest stwierdzenie porównujące ciążę ze stanem choroby ($t=1,834$, $p<0,072$), co do którego córki miały bardziej zdecydowanie przeczące zdanie.

Wśród opinii respondentek co do najbardziej optymalnego wieku na poczęcie dziecka, wyszczególniono sześć przedziałów wiekowych. Warto dodać, że niektóre z ankietowanych wybrały więcej niż jedną z odpowiedzi.

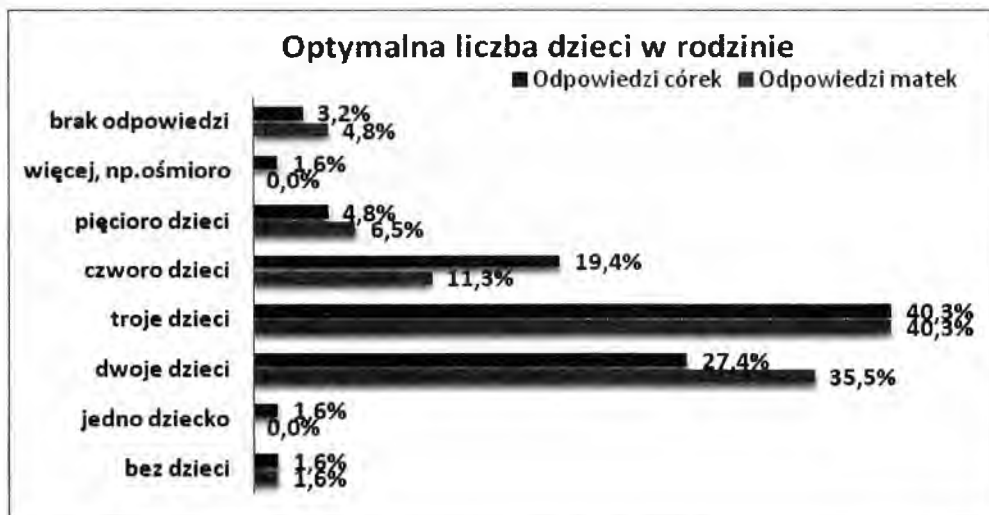
Wykres 2. Opinie dotyczące najbardziej optymalnego wieku matki na poczęcie dziecka

W opinii matek co do najlepszego wieku na poczęcie dziecka rozkład procentowy wskazuje na preferencję dwóch przedziałów wiekowych: 21 do 25 lat, który wybrało 51,6% oraz wiek od 26 do 30 lat, za którym optuje 50% badanych matek. Poglądy córek w tej kwestii są nieco inne. Prawie 70% córek opowiedziało się za tym, że najbardziej odpowiedni wiek na poczęcie dziecka mieści się w granicach 26-30 lat. Natomiast mniej niż połowa z nich uznała, że przedział ten obejmuje 21-25 lat. Taka postawa wskazuje na zdecydowaną preferencję odraczania czasu rozpoczęcia prokreacji przez córki na późniejsze lata, już po ukończeniu studiów.

Analiza danych co do istotności podobieństw i różnic w opiniach dotyczących optymalnego wieku na poczęcie dziecka wskazuje na widoczne przesunięcie wieku kobiet uznawanego za optymalny pod względem prokreacyjnym. Istotne różnice w opiniach ankietowanych matek i córek można dostrzec w przypadku przedziału wiekowego 26-30 lat, za którym istotnie częściej opowiadają się córki ($t=-2,683$, $p,0.009$). Natomiast pogląd,

że najlepszy wiek na poczęcie dziecka to lata 31-35 lat występował rzadko, ale zaobserwowano zgodność poglądów w parach matka-córka.

Zapytano również respondentki co do optymalnej liczby dzieci w rodzinie.

Wykres 3. Optymalna liczba dzieci w rodzinie

Za optymalną liczbę dzieci w rodzinie największa liczba ankietowanych matek i córek (40,3%) uznała trójkę dzieci. Jednak wśród matek widoczna jest również tendencja do preferowania rodzin z dwójką dzieci (35,5%). Jeszcze rzadziej, bo tylko 17,8% matek wybierało opcję powyżej trójki dzieci. Córki są również zwolenniczkami rodzin z dwójką dzieci, jednak wybierały tę odpowiedź nieco rzadziej niż ich matki (27,4%). Interesujący jest fakt, że blisko 25% córek deklaruje posiadanie rodziny wielodzietnej, z więcej niż trójką dzieci. Tak pozytywna postawa wobec wielodzietności może wynikać z miejsca pochodzenia respondentek (wieś), wysokiej religijności oraz pochodzenia z rodziny o większej niż przeciętna liczba dzieci.

Jedno interesujących pytań kwestionariusza ankiety dotyczyło kwestii planowania poczęć. Okazało się, że córki mają w tym zakresie postawę mniej „planistyczną”, niż ich matki.

Wykres 4. Planowanie poczęcia dziecka

Otrzymane dane procentowe na pytanie o planowanie poczęć wskazują, że zdaniem matek ponad połowy matek dzieci powinny przychodzić na świat zaplanowane (56,5%) lub przynajmniej ich poczęcie powinno być przewidywane (54,8%). Zdaniem córek natomiast mniejsze znaczenie niż w grupie matek ma planowanie potomstwa (43,5%), tzn. nie uważały one tak często jak matki (56,5%), że wszystkie dzieci powinny być tylko planowane. Analizując istotności podobieństw i różnic w kwestii poglądów na temat planowania poczęć zaobserwowano zasadniczo zgodność zdań matek i córek. Szczególnie wysokie podobieństwo dotyczy opinii co do tego, że poczęcie dziecka powinno być co najmniej przewidywane.

Zapytano również respondentki o czynniki, od których należy uzależnić decyzję o poczęciu dziecka. Zadaniem badanych osób było uszeregowanie przy pomocy liczb podanych im wariantów odpowiedzi w kolejności od tych czynników, które najbardziej powinny mieć wpływ na podejmowane decyzje prokreacyjne (1) do tych, które w najmniejszym stopniu powinny warunkować te decyzje (10). Z analizy uzyskanych odpowiedzi wynika, że prawie jedna trzecia matek (29%) wypowiedziała się przychylnie, co do tego, iż największy wpływ na decyzję prokreacyjną odnoszącą się do poczęcia dziecka powinna mieć ogólna chęć kobiety do posiadania dziecka. Oznacza to, że matki uzależniają decyzję o poczęciu dziecka od własnego pragnienia posiadania dziecka. Tylko 16,1% matek uważała, że decyzja ta powinna być uzgodniona z mężem. Na trzecim miejscu matki umiejscowiły własny stan zdrowia (21%), jako czynnik decydujący o poczęciu dziecka. Około 36% z nich określiło, że mniejszy wpływ na decyzję prokreacyjną powinna mieć kariera zawodowa kobiety, zaś 43,5% matek na końcu rankingu umiejscowiło przekonanie, że decyzja taka nie powinna być zależna od jakichkolwiek czynników. Matki najwyraźniej widzą potrzebę rozpatrzenia wszystkich możliwych czynników przed podjęciem decyzji o poczęciu dziecka.

Córki natomiast podobnie jak ich matki na pierwszym miejscu w rankingu czynników decydujących o poczęciu dziecka umiejscowiły chęć kobiety do posiadania potomstwa. Inaczej mówiąc, uważały, że w pierwszym rzędzie o poczęciu dziecka powinna decydować chęć kobiety (53,2%). Ponadto decyzje prokreacyjne powinny być ich zdaniem zgodne z opinią męża – jedna trzecia córek uzależniłaby od tego czynnika decyzję o poczęciu. W dalszej kolejności córki wzięłyby pod uwagę swój stan zdrowotny (30,6%). Natomiast

zdanie osób znaczących, np. bliższej rodziny było mało ważnym czynnikiem, który nie koniecznie powinien być brany pod uwagę w decyzjach prokreacyjnych.

Analizując dane statystyczne dotyczące istotności podobieństw i różnic w opiniach matek i córek co do czynników, które powinny być wzięte pod uwagę przy planowaniu poczęć, widać zróżnicowanie wyników badań. Szczególnie dostrzegalne okazały się różnice w postrzeganiu przez matki i córki takich czynników jak: samodzielne mieszkanie ($t=-3,117$, $p<0,003$), ukończona edukacja ($t=-2,617$, $p<0,011$) oraz stan własnego zdrowia kobiety ($t=-2,309$, $p<0,025$), na które to warunki zwracały istotnie większą uwagę córki niż ich matki.

W zakresie problematyki dotyczącej macierzyństwa i prokreacji badane kobiety odpowiadały także na pytanie dotyczące ich opinii, co do karmienia piersią i preferowanego czasu jego trwania.

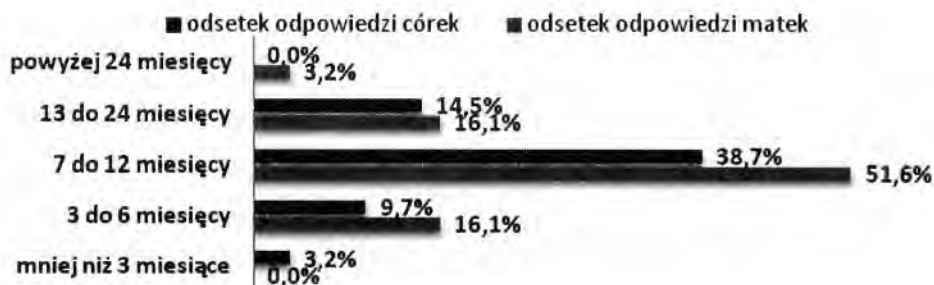

Wykres 5. Preferencje karmienia piersią

Na podstawie powyższego wykresu (nr 4) można stwierdzić, że stanowcza większość matek (91,9%) optuje za tym, by kobieta starała się jak najdłużej karmić piersią. Rozkład odpowiedzi córek wygląda nieco inaczej. Tylko dwie trzecie z nich pozytywnie ustosunkowało się do jak najdłuższego karmienia naturalnego (66,1%), a jedna trzecia badanych córek wyraziła swoją rezerwę co do konieczności podejmowania wysiłków przez kobietę, by pomimo trudności karmić piersią (33,9%). Co więcej, okazało się, że występuje w tym zakresie bardzo istotna statystycznie różnica w wypowiedziach badanych kobiet (Tak: $t=3,759$, $p<0,000$ i Nie: $t=-3,381$, $p<0,001$) wskazująca na mniejszą motywację córek niż ich matek do karmienia piersią swoich dzieci.

Respondentki były również proszone o wskazanie optymalnego ich zdaniem czasokresu dla karmienia piersią. Odpowiadały na to pytanie jedynie kobiety, które były zdania, że matka powinna zadbać o naturalne karmienie swojego nowo narodzonego dziecka.

Preferencje, co do czasu karmienia piersią

Wykres 6. Opinia co do optymalnego czasu karmienia piersią

Z przeprowadzonych badań wynika, że połowa matek (51,6%) określiła jako optymalny czas karmienia piersią od 7 do 12 miesięcy, co jest okresem zalecanym przez Światową Organizację Zdrowia (do końca 6 miesiąca życia wyłącznie karmienie piersią). W przypadku odpowiedzi ograniczających karmienie piersią do pół roku oraz także tych w przedziale czasowym od roku do dwóch lat, widoczny jest porównywalny rozkład opinii, wynoszący około 16% matek. Córki, które w mniejszym stopniu były przychylnie karmieniu piersią, również w przypadku czasu trwania były bardziej skłonne do ograniczenia czasu karmienia piersią. Tylko ponad jedna trzecia prezentowała poglądy zgodne z zaleceniami WHO, ale różnica ta nie okazała się istotna statystycznie. Zasadniczo stwierdzono zgodność w zakresie preferencji co do czasu trwania karmienia piersią przez matki, szczególnie wśród matek i córek podających za optymalny przedział – od roku do dwóch lat.

Badając postawy wobec prokreacji i macierzyństwa, jedną z ważnych kwestii etycznej ocena różnych decyzji związanych z ochroną życia ludzkiego w prenatalnym okresie rozwoju. Można było spodziewać się różnic w podglądach matek i córek, które miały wychowały się już w czasie, gdy aborcja w Polsce nie jest dostępna na żądanie, a wiedza dotycząca rozwoju dziecka przed urodzeniem znacznie się powiększyła i spopularyzowała.

Tabela 4. Poglądy etyczne dotyczące prokreacji w opinii matek i córek

Rozkład procentowy odpowiedzi Poglądy etyczne dotyczące prokreacji	Nie zgadzam się		Raczej nie zgadzam się		I tak i nie		Raczej zgadzam się		W pełni zgadzam się		Brak odpowiedzi	
	M	C	M	C	M	C	M	C	M	C	M	C
Kobieta ma prawo do decyzji własnego ciała, w tym do decydowania o życiu dziecka w jej łonie	29	46,8	9,7	11,3	16,1	32,3	27,4	8,1	16,1	1,6	1,6	0
Zarodek, embriion nie jest człowiekiem	66,1	75,8	14,5	9,7	16,1	8,1	1,6	1,6	1,6	4,8	0	0
Płód nie jest człowiekiem	74,2	85,5	16,1	6,5	8,1	4,8	1,6	0	0	3,2	0	0
Uzasadnione jest przerywanie ciąży, gdy zagraża życiu matki	35,5	17,7	11,3	29	24,2	32,3	17,7	14,5	11,3	6,5	0	0
Uzasadnione jest przerywanie ciąży, gdy stwierdza się występowanie chorób i wad rozwojowych u poczętego dziecka	38,7	58,1	17,7	12,9	22,6	22,6	16,1	4,8	4,8	1,6	0	0
Uzasadnione jest przerywanie ciąży, gdy powstała w wyniku czynu zabronionego, np. gwałtu	40,3	45,2	8,1	22,6	24,2	14,5	12,9	8,1	12,9	9,7	1,6	0
Przerywanie ciąży to zabijanie człowieka	1,6	0	1,6	3,2	14,5	8,1	16,1	9,7	66,1	79	0	0

Z zestawienia procentowego zamieszczonego w tabeli nr 4 wynika jasno, że większość badanych zdecydowanie neguje twierdzenie, że „zarodek, embriion czy płód nie jest człowiekiem”. Zarówno matki, jak i córki są przeciwne odmawianiu dziecku poczętemu statusu człowieka, jednak córki są bardziej o tym przekonane i częściej były skłonne udzielać takiej zdecydowanej co do tej kwestii odpowiedzi (M=66,1%, C=75,8%). Wśród pytań odnoszących się do dopuszczalności przerywania ciąży należy zauważyć, że około połowa ankietowanych jest przeciwna aborcji. Sprzeciw budzi również aborcja dziecka zdiagnozowanego prenatalnie jako obciążonego wadą rozwojową, przy czym córki są bardziej zdecydowane, że należy chronić życie takiego dziecka (M=38,7%, C=58,1%). Jedynie sytuacja zagrożenia życia matki budzi ambiwalencję i około 30% córek nie miała zdecydowanego zdania, co do dopuszczalności aborcji w tak dramatycznej sytuacji, ale nieco mniej z nich niż matek (C=21%, M=29%) była skłonna dopuszczać aborcję w takim wypadku. Aż 82,2% matek i 88,7% córek uważała, że aborcja jest formą zabicia człowieka. O pozytywnym stosunku respondentek do ochrony życia człowieka od poczęcia świadczy fakt, że badane, a zwłaszcza córki, zdecydowanie częściej niż ich matki (M=29%, C=46,8%) stwierdzały, że kobieta

nie ma prawa do decydowania o własnym ciele, w tym także o życiu dziecka w jej łonie. Ogólnie 38,7% matek i 58,1% córek nie zgadzało się z prawem kobiet do „wolności brzucha”. Interesującym jest ta zmiana międzypokoleniowa, świadcząca o wpływie wiedzy o rozwoju dziecka na poglądy dotyczące jego ontycznego statusu i traktowanie go jako kogoś, komu przysługują domagające się przestrzegania prawa ludzkie, w tym prawo do życia.

Zakończenie

Prezentowane badania ukazały nową perspektywę spojrzenia na międzygeneracyjny przekaz poznawczego aspektu postaw wobec macierzyństwa między matką i córką. Okazał się on faktem, pomimo tak wielu społeczno-kulturowych zmian, jakie zaszły w czasie ostatniego dwudziestolecia i warunków życia córek w porównaniu z czynnikami kształtującymi postawy wobec macierzyństwa ich matek. Okazało się, że zachodzi stosunkowo duże podobieństwo w zakresie poznawczego komponentu postaw matek i córek wobec wybranych aspektów roli macierzyńskiej. Zarówno matki, jak i córki zgodne są w sposobie ujmowania macierzyństwa jako dobrowolnej decyzji prokreacyjnej oraz rozumienia jej jako roli kobiety pozostającej w zgodzie z tradycją. Są skłonne akcentować w przygotowaniu do macierzyństwa takie elementy jak: planowanie poczęcia dziecka, wybór opieki medycznej, pozostawanie w dobrych relacjach z własną matką, zdobywanie wiedzy nt. ciąży, porodu czy pielęgnacji dziecka. Główne źródła wiedzy o macierzyństwie stanowią: własne matki, doświadczenia znajomych oraz literatura, a także co ciekawe, tylko dla niewielkiej liczby osób jest to Kościół. Obie grupy respondentek są zgodne w podejściu do okresu ciąży jako czasu, w którym kobieta staje się zdrową pacjentką usług medycznych, gdyż wymaga opieki lekarskiej. Zarówno matki jak i córki są zgodne w opinii, że poczęcie dziecka powinno być raczej przewidywane niż całkowicie niezaplanowane. Widoczna jest także podobieństwo stosunku do kwestii uwzględniania zgody męża w podejmowaniu decyzji o poczęciu dziecka. Na tej podstawie można wnioskować, iż istnieje dość wysoki przekaz międzygeneracyjny wartości odnoszących się do macierzyństwa. Natomiast występujące różnice w postawach matek i córek świadczą raczej za bardziej pronatalistyczną i pro-life postawą córek niż ich matek.

Należy jednak wziąć również pod uwagę, że badania te jedynie w sposób pośredni odnosiły się do samego zjawiska transmisji międzypokoleniowej. Nie został bowiem prześledzony sam proces zachodzenia transmisji, a tylko jej skutek w postaci zgodności postaw matek i córek. Ponadto, nie była to grupa reprezentatywna dla młodych Polek w okresie wczesnej dorosłości, gdyż badania zostały przeprowadzone głównie w jednym rejonie Polski (południowo-wschodniej), większość dorosłych córek miała matki z co najmniej średnim wykształceniem, pochodziła ze wsi lub co najwyżej średniego miasta, z rodzin o liczniejszej niż modelowa liczbie dzieci, o wyższym niż przeciętnym poziomie religijności i wspominała swoje dzieciństwo jako szczęśliwe. Czynnikiem chroniącymi i sprzyjającymi transmisji postaw wobec macierzyństwa są: wyższe wykształcenie matek, wielodzietność rodziny, zamieszkanie w środowisku społecznym sprzyjającym więziom (a więc nie wielkomiejskim), ponad przeciętna religijność matki oraz bliski i uszczęśliwiający kontakt między matką i córką. Wyniki przeprowadzonych badań nasuwają optymistyczny

wniosek, że pomimo tak silnych wpływów dezorganizujących życie rodzinne i wpływających na demoralizację młodzieży, w tym młodzieży żeńskiej, ich postawy moralne związane z macierzyństwem są w dużym stopniu odzwierciedleniem postaw ich rodziców a postawy prolife uległy w przestrzeni międzypokoleniowej nasileniu, co należy przypisać prawnej ochronie życia ludzkiego, jaką mamy w Polsce dzięki ustawie ograniczającej swobodny dostęp do aborcji na żądanie kobiety.

Literatura

- Draguła M. (2013). *Postawy wobec macierzyństwa przedmiotem transmisji międzypokoleniowej w rodzinie. Studium empiryczne postaw matek i ich dorosłych córek*. Praca magisterska, Lublin, KUL, Promotor: D. Kornas-Biela, 2013.
- Górnikowska-Zwolak E. (2005). *Macierzyństwo*, [w:] T. Pilch (red.), Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku. t. III, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2004, s. 9-18.
- Guzy-Steinke H., *Transmisja kulturowa w rodzinie*, [w:] K. Gąsior, T. Sakowicz, *Pedagogika społeczna w służbie rodzinie (aspekt pomocowy, kulturowy, wychowawczy)*, t.1, Kielce 2005, s. 287-294.
- Janicka I., Liberska H., *Psychologia rodziny*, Warszawa, 2014.
- Karwowska M., *Macierzyństwo wobec dziecka niepełnosprawnego intelektualnie*, Bydgoszcz 2007.
- Kawula S., *Kształty rodziny współczesnej. Szkice familologiczne*, Toruń 2005.
- Ostaszewski P., *Procesy warunkowania*, [w:] J. Strelau (red.), *Psychologia*. Tom 2, Gdańsk 2000, s. 97-116.
- Rostowska T., *Transmisja międzypokoleniowa w rodzinie w zakresie wybranych wymiarów osobowości*, Łódź 1995.
- Rostowski J., *Wpływ jakości małżeńskiej rodziców na proces socjalizacji ich dzieci*, *Problemy Rodziny* 1987, Nr 4, s. 3-11.
- Rostowski J., *Zarys psychologii małżeństwa*, Warszawa 1987.
- Rostowski J., *Znaczenie dwustronnego związku rodzice-dziecko w rozwoju psychicznym młodej jednostki*, *Problemy Rodziny* 1986, Nr 4, s. 12-16.
- Sitarezyk M., *Transmisja międzypokoleniowa postaw rodzicielskich*, [w:] Z. B. Gaś (red.), *Psychologia wychowawcza stosowana. Wybrane zagadnienia*, Lublin 1995, s. 117-129.
- Szymczak M., *Słownik języka polskiego*, t.II, L-P, Warszawa 1992.
- Netografia**
[http://www.charaktery.eu/slownik-psychologiczny/A/67/Atrybucja/\(dostęp: 9.06.2013r\)](http://www.charaktery.eu/slownik-psychologiczny/A/67/Atrybucja/(dostęp: 9.06.2013r))